

УДК 347

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.27.13>

## МОДЕРНІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЯК ПЕРЕДУМОВА ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Устюжанінова Ольга Тарасівна,  
кандидат юридичних наук,  
доцент кафедри професійних та  
спеціальних дисциплін  
(Херсонський факультет  
Одеського державного університету  
внутрішніх справ, м. Херсон, Україна)

У статті проаналізовано концепції реформування кримінально-виконавчої системи України, котрі заклали кримінально-виконавчі засади для утворення у 2005 р. Державної кримінально-виконавчої служби України. Зазначено, що з метою підвищення ефективності роботи кримінально-виконавчої системи в Україні у сфері виконання покарань було створено ДДУПВП; це надало змогу виконати зобов'язання, взяті Україною при вступі до Ради Європи, та рекомендації експертів Ради Європи щодо припинення всіх зв'язків із військовими, міліцією й демілітаризації кримінально-виконавчої системи та передати всі її функції управління в одне відомство. Констатовано, що проведена реорганізація спростила систему управління кримінально-виконавчою системою, яка стала більш гнучкою, оперативною, дієвою завдяки концентрації всіх сил та засобів в одному відомстві.

Детальному аналізу піддано концептуальні передумови формування кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України в частині реалізації основних заходів за конкретним напрямом реформування кримінально-виконавчої системи України.

Доведено, що складовими частинами розбудови кримінально-виконавчої системи України з моменту здобуття незалежності до прийняття Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» стали: вступ України до Ради Європи (1995 р.); прийняття Конституції України (1996 р.); утворення ДДУПВП (1998 р.) та виведення його зі складу МВС України (1999 р.); прийняття нового КК України (2001 р.); прийняття КВК України (2003 р.); прийняття низки галузевих законів («Про попереднє ув'язнення» (1993 р.), «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» (1993 р.), «Про загальну структуру і чисельність кримінально-виконавчої системи України» (2000 р.) та ін.).

**Ключові слова:** Державна кримінально-виконавча служба України, законодавство, кримінально-виконавча система, функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України.

## MODERNIZATION OF CRIMINAL-EXECUTIVE LEGISLATION AS A PREREQUISITE FUNCTIONING OF THE STATE CRIMINAL-EXECUTIVE SERVICE OF UKRAINE

**Ustiuzhaninova Olha Tarasivna,**  
PhD in Law, Associate Professor  
at the Department of Professional  
and Special Disciplines (Kherson Faculty  
of Odessa State University of Internal  
Affairs, Kherson, Ukraine)

The concepts of reforming the criminal-executive system of Ukraine, which laid the criminal-executive foundations for the creation of the State Criminal-Executive Service of Ukraine in 2005 are analyzed in the article. It is noted that in order to improve the efficiency of the criminal-executive system in Ukraine in the field of execution of punishments, the SDUPEP was created; this made it possible to fulfill the obligations taken by Ukraine upon joining the Council of Europe and the recommendations of the Council of Europe experts regarding the termination of all ties with the military, the police and the demilitarization of the criminal-executive system and to transfer all its management functions to one department. It was established that the reorganization has simplified the management system of the criminal-executive system, which has become more flexible, operative, and effective due to the concentration of all forces and means in one department.

The conceptual prerequisites for the formation of the criminal-executive principles of the functioning of the SCES of Ukraine in terms of the implementation of the main measures in the definite direction of the reform of the criminal-executive system of Ukraine were subjected to a detailed analysis.

It has been proven that the components of the development of the criminal-executive system of Ukraine from the moment of gaining independence to the adoption of the Law of Ukraine 'On the State Criminal-Executive Service of Ukraine' were: Ukraine's accession to the Council of Europe (1995); adoption of the Constitution of Ukraine (1996); creation of the DDUPVP (1998) and its withdrawal from the MIA of Ukraine (1999); adoption of the new Criminal Code of Ukraine (2001); adoption of the CEC of Ukraine (2003); adoption of a number of branch laws ('On pre-trial detention' (1993), 'On state protection of court and law enforcement officers' (1993), 'On the general structure and number of the criminal-executive system of Ukraine' (2000) etc.).

**Key words:** State criminal-executive service of Ukraine, legislation, criminal-executive system, functioning of the State criminal-executive service of Ukraine.

**Актуальність теми.** Після здобуття в 1991 р. незалежності органам державної влади України належало багато що зробити, щоб розбудувати організацію виконання покарань на цілком нових засадах, тобто змінити сам характер покарань як пов'язаних, так і не пов'язаних із позбавленням волі. До першочергових завдань молодій державі за вказаним напрямом належали, насамперед, визначення політичної й теоретичної основи розв'язання практичних завдань організації виконання та відбування покарання, місце органів і установ виконання покарань у системі механізму держави, оптимальне поєднання кримінального покарання із завданням виправлення правопорушника, формування в суспільстві гуманного ставлення до засуджених, а в пенітенціарного персоналу – орієнтація на міжнародно визнані підходи до виконання покарань.

Тому перед тим, як було розроблено проєкт нового законодавства у сфері виконання та відбування покарань, було внесено численні зміни й доповнення до чинного

виправно-трудового закону, який був ухвалений Законом Верховної Ради УРСР від 23.12.1970 і набув чинності з 01.06.1971.

**Метою статті** є висвітлення розвитку кримінально-виконавчого законодавства з 1991 року по теперішній час.

**Предметом** виступає безпосередньо історичні аспекти розвитку кримінально-виконавчого законодавства.

**Результати дослідження.** Ураховуючи зміну державного ладу та ідеології в 1991 році, логічними були зміни, внесені до ВТК, котрі полягали в такому:

- заміна словосполучення «Української РСР» на слово «України»;
- виключення з формулювання завдань виправно-трудового законодавства слів «[у душі] поваги до правил соціалістичного співжиття»;
- трансформація такого основного засобу виправлення і перевиховання засуджених, як політико-виховна робота, у виховну роботу [1].

Також, відповідно до Законів України «Про скасування кримінальних покарань у вигляді заслання і вислання» від 06.03.1992 № 2175-ХІІ [2] та «Про внесення доповнень і змін до деяких законодавчих актів України» від 15.12.1992 № 2857-ХІІ [1], зі сфери правового регулювання виправно-трудового законодавства України було виключено порядок і умови виконання покарань у виді заслання, вислання (скасувавши також кримінальну відповідальність за ухилення від цих покарань), а також введено до відповідної сфери правового регулювання порядок відбування покарання особами, засудженими до направлення в дисциплінарний батальйон, виконання та відбування інших видів кримінальних покарань.

Зазначені зміни до ВТК України засвідчили, по-перше, гуманістичний курс державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, а по-друге, приведення виправно-трудового законодавства за нових соціально-правових умов у відповідність до кримінального законодавства.

У подальші роки варто зазначити такі зміни до ВТК:

1) доповнення ВТК розділом ІХ «Персонал установ і органів виконання покарань» на підставі Закону України «Про внесення змін і доповнень до законодавчих актів України щодо врегулювання деяких питань, пов'язаних з умовами відбування покарання засудженими» від 27.07.1994 № 137/94-ВР [3]. Цей розділ містив такі статті:

- 127. Вимоги до персоналу;
- 128. Відповідальність працівників виправно-трудових установ;
- 129. Правове становище персоналу;
- 130. Соціальний захист персоналу.

Аналіз змісту вказаних статей та зіставлення їх із законодавчими положеннями наступних років дають підстави констатувати, що в умовах трансформації законодавства у сфері виконання покарань на початку ХХІ ст. положення розділу ІХ «Персонал установ і органів виконання покарань» ВТК України були покладені в основу при конструюванні норм Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», зокрема розділу ІІІ «Персонал Державної кримінально-виконавчої служби України» (ст. 14–17), розділу ІV «Права та обов'язки посадових і службових осіб органів і установ виконання покарань, слідчих ізоляторів» (ст. 18–20), розділу V «Правовий та соціальний захист персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України» (ст. 21–23) [4]. І знаковим є те, що правовий та соціальний захист персоналу пенітенціарної системи визначено найпершою функцією ДПтС у реалізації Національної програми трансформації Кримінально-виконавчої системи в Пенітенціарну систему України [5, с. 11].

Окрім того, Законом України «Про внесення змін і доповнень до законодавчих актів України щодо врегулювання деяких питань, пов'язаних з умовами відбування

покарання засудженими» від 27.07.1994 № 137/94-ВР було дозволено короткострокові відпустки для жінок, які мають дітей у віці до трьох років, для їх влаштування у родичів, опікунів, дитячих будинках; введено відстрочку відбування покарання вагітним жінкам та жінкам, які мають неповнолітніх дітей віком до трьох років; дозволено телефонні розмови один раз на три місяці (до 15 хвилин); для визначеної категорії засуджених дозволено купувати продукти харчування за гроші, які надійшли за переказами; дозволено платні медичні консультації; збільшено кількість посилок (передач), які протягом року можуть одержувати засуджені, тощо [3];

2) передача, відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з утворенням Державного департаменту України з питань виконання покарань» від 11.12.1998 № 312-XIV [6], повноважень щодо виконання вироків судів до позбавлення волі і виправних робіт без позбавлення волі від МВС України виправно-трудовам і органам ДДУПВП. Так само й повноваження щодо організації та ліквідації виправно-трудовам було передано від МВС України до ДДУПВП;

3) доповнення ВТК статтею 81-2 «Забезпечення безпеки засуджених, які брали або беруть участь у кримінальному судочинстві» на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 13.01.2000 № 1381-XIV [7]. Так, новоприйнята стаття була новаторською в контексті забезпечення безпеки засуджених і передбачала таке:

«У разі наявності небезпеки для життя і здоров'я засуджених, до яких згідно із законодавством України у зв'язку з їх участю у кримінальному судочинстві прийнято рішення про застосування заходів безпеки, адміністрація місця позбавлення волі вживає заходів до охорони цих осіб. Крім того, до зазначених осіб можуть бути застосовані такі заходи:

- 1) переведення до іншого місця позбавлення волі;
- 2) окреме утримання.

Зміна виду або режиму відбування покарання особам, щодо яких застосовані заходи безпеки, здійснюється з додержанням вимог, передбачених законодавством України і цим Кодексом».

Позитивний вплив зазначена норма мала на подальших історичних етапах розвитку законодавства у сфері виконання покарань. Так, її правова природа була розширена з прийняттям КВК України, який уже містив більш широкую варіацію забезпечення безпеки засуджених, а саме закріплення ст. 10 «Право засуджених на особисту безпеку» в такій редакції:

«1. Засуджені мають право на особисту безпеку.

2. У разі виникнення небезпеки життю і здоров'ю засуджених, які відбувають покарання у виді арешту, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або позбавлення волі, вони мають право звернутися із заявою до будь-якої посадової особи органу чи установи виконання покарань з проханням про забезпечення особистої безпеки. У цьому разі посадова особа зобов'язана вжити невідкладних заходів щодо забезпечення особистої безпеки засудженого.

3. Адміністрація установи виконання покарань вживає заходів до переведення засудженого в безпечне місце, а також інших заходів до усунення небезпеки, вирішує питання про місце подальшого відбування ним покарання.

4. У разі наявності небезпеки для життя і здоров'я засуджених, до яких згідно із законом у зв'язку з їх участю у кримінальному судочинстві прийнято рішення про застосування заходів безпеки, адміністрація установи виконання покарань вживає заходів щодо забезпечення безпеки цих осіб. Крім того, до зазначених осіб можуть бути застосовані такі заходи:

ізолюване тримання;

переведення в іншу установу виконання покарань.

5. Зміна умов тримання осіб, щодо яких застосовані заходи безпеки, здійснюється з додержанням вимог, передбачених цим Кодексом і законодавством України» [8].

Проведений історико-порівняльний аналіз ст. 81-2 ВТК України та ст. 10 КВК України дав підстави дійти таких висновків на користь нормативної конструкції останньої:

– по-перше, закріплення особистої безпеки засуджених як їхнього права, а не засади законодавства у сфері виконання та відбування покарань;

– по-друге, поширення вимоги щодо забезпечення безпеки засуджених не лише на їхню участь у кримінальному судочинстві, а й на весь кримінально-виконавчий процес;

– по-третє, поширення вимоги щодо забезпечення безпеки на засуджених не лише до покарання у виді позбавлення волі, а й на засуджених до покарання у виді арешту, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців;

– по-четверте, уточнення заходів щодо забезпечення особистої безпеки засудженого;

4) зважаючи на прийняття нового КК України 2001 р., відповідно до Закону України «Про внесення змін до Виправно-трудоного кодексу України» від 11.07.2001 № 2636-III, доповнення ВТК:

– розділом III-Б «Порядок і умови виконання покарання у виді громадських робіт» (ст. 82-9-82-13);

– розділом VI-A «Порядок і умови виконання покарання у виді арешту» (ст. 100-105);

– розділом VI-B «Порядок і умови виконання покарання у виді обмеження волі» (ст. 106-107-13);

– главою 20-A «Здійснення контролю за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням» (ст. 114-1-114-4).

Також, згідно з указаним Законом:

– у тексті ВТК назву покарання «виправні роботи без позбавлення волі» було замінено на «виправні роботи»;

– внесено зміни до ст. 14 «Виправно-трудоі колонії, в яких відбувають покарання засуджені чоловіки», ст. 15 «Виправно-трудоі колонії, в яких відбувають покарання засуджені жінки» шляхом виключення з виправно-трудоих колоній особливого режиму таких категорій засуджених, як особливо небезпечні рецидивісти (рецидивістки), а також доповнення такою категорією, як засуджені, яким довічне позбавлення волі замінено позбавленням волі на певний строк у порядку помилування або амністії. Варто зазначити, що така категорія засуджених, як особливо небезпечні рецидивісти (рецидивістки), також була виключена на підставі вказаного Закону зі ст. 17, 21, 32, 80 ВТК України;

– визначення місця відбування покарання засудженими до довічного позбавлення волі – тюрми (ст. 17) [9]. Разом із тим, ВТК не містив окремого розділу чи глави, в якому б регламентувалися порядок і умови виконання та відбування покарання у виді довічного позбавлення волі. Таку прогалину заповнювало Положення про організацію виконання покарання у виді довічного позбавлення волі в установах кримінально-виконавчої системи, затверджене наказом ДДУПВП від 14.04.2001 № 65 [10], яке було чинним до 25.12.2003 [11];

– наділення ДДУПВП повноваженнями щодо визначення виду виправно-трудоі установи з відповідним режимом, в якій засуджені відбувають покарання (ст. 19). Варто зазначити, що до 2001 р. такими повноваженнями, володів суд.

Окрім внесення змін і доповнень до ВТК України, для періоду 1990-х – початку 2000-х рр. характерні такі якісні тенденції:

1) прийняття 04.05.1993 Закону України «Про зміну статті 25 Кримінального кодексу України», яким було розширено перелік злочинів, за вчинення яких передбачено відбування покарання у колоніях-поселеннях [12];

2) прийняття 25.06.1993 Верховною Радою України Постанови «Про Державну програму боротьби із злочинністю», у якій окремим розділом VI було передбачено низку заходів щодо подальшого вдосконалення діяльності кримінально-виконавчої системи (відкриття нових колоній і слідчих ізоляторів, поліпшення комунально-побутових умов, надання додаткових пільг у виробничо-господарській діяльності тощо). Важливо наголосити, що зазначеною програмою в термін до жовтня 1993 р. відповідальним органам державної влади приписувалося розробити і затвердити програму приведення умов тримання засуджених, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі, а також осіб, що тримаються у слідчих ізоляторах і лікувально-трудових профілакторіях, у відповідність з міжнародними стандартами [13];

3) прийняття 30.06.1993 Закону України «Про попереднє ув'язнення» [14];

4) прийняття 26.01.1994 Постанови Кабінету Міністрів України «Про Програму приведення умов тримання засуджених, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі, а також осіб, що тримаються у слідчих ізоляторах і лікувально-трудових профілакторіях, у відповідність з міжнародними стандартами» [15]. Варто погодитися з українським істориком права, академіком А. С. Чайковським, що цим актом Україна затвердила спрямованість кримінально-виконавчої політики на досягнення забезпечення прав і свобод громадян, прийнятих у передовій правозахисній практиці розвинених країн Європи [16, с. 22];

5) вступ України до Ради Європи (09.11.1995). Ця історико-правова подія мала подвійно вигідне значення для України, адже:

– по-перше, сприяла утвердженню загальнолюдських цінностей. Формулюючи таку тезу, ми виходимо з того, що основною статутною умовою для вступу країн до Ради Європи є визнання державою-кандидатом принципу верховенства права, її зобов'язання забезпечити права та основні свободи людини всім особам, які перебувають під її юрисдикцією. Вступ країни до Ради Європи свідчить про її демократичний вибір, спрямованість на захист прав людини та зміцнення демократичних інститутів [17]. Виходячи із цього, цілком закономірно, що зазначені вимоги було дотримано й у новій Конституції України 1996 р. шляхом закріплення в ст. 8 принципу верховенства права [18];

– по-друге, вступ країн до Ради Європи, за справедливим свідченням вітчизняних дослідників історико-правових процесів, став ефективним стимулом для подальшого вдосконалення діяльності кримінально-виконавчої системи, завдяки чому наша держава взяла на себе певні обов'язки перед міжнародною спільнотою, у тому числі вивести кримінально-виконавчу систему з підпорядкування МВС та продовжити реформування кримінально-виконавчого законодавства, виходячи з вимог міжнародних стандартів у цій сфері [16, с. 22];

6) прийняття 28.06.1996 Конституції України [18], яка в ряді положень (ст. 3, 8, 9, 19, 28, 61, 62, 63, п. 14 ст. 92 та ін.) закріпила фундаментальні засади розвитку кримінально-виконавчої системи за нових соціально-політичних та економічних умов;

7) прийняття 20.11.1996 Закону України «Про внесення змін і доповнень до Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів України», згідно з яким було запроваджено новий запобіжний захід – застава. Така законодавча новація сприяла зменшенню кількості осіб, які утримувалися у слідчих ізоляторах за обраним запобіжним заходом у виді тримання під вартою;

8) прийняття 02.12.1996 Постанови Кабінету Міністрів України «Про невідкладні заходи щодо залучення до праці осіб, які відбувають покарання в місцях позбавлення

волі», якою було визначено заходи щодо забезпечення вимог законодавства про залучення засуджених до праці, приведення умов їх тримання у відповідність із вимогами міжнародних норм і стандартів, стабілізації фінансового стану установ кримінально-виконавчої системи;

9) прийняття 22.04.1999 р. постанови Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо забезпечення діяльності Державного департаменту з питань виконання покарань» з метою надання державної підтримки кримінально-виконавчій системі в умовах її реформування;

10) прийняття 02.03.2000 Закону України «Про загальну структуру і чисельність кримінально-виконавчої системи України», яким було: по-перше, затверджено загальну структуру кримінально-виконавчої системи у вигляді органів управління, установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, лікувально-трудова профілакторіїв, кримінально-виконавчої інспекції, навчальних закладів, підприємств та організацій забезпечення (ч. 1); по-друге, встановлено, що загальна чисельність персоналу, який забезпечує діяльність установ виконання покарань, слідчих ізоляторів і лікувально-трудова профілакторіїв, визначається в розмірі 33 відсотків кількості осіб, які в них утримуються, персоналу кримінально-виконавчої інспекції – п'яти відсотків кількості осіб, які перебувають на обліку в цій інспекції (ч. 2). Варто зауважити, що саме з урахуванням прийнятих 11.07.2003 КВК України [8] та 23.06.2005 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [4] у 2009 р. Законом «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України щодо діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України» було змінено назву та зміст Закону України «Про загальну структуру і чисельність кримінально-виконавчої системи України», а саме: відповідний законодавчий акт дістав назву «Про чисельність Державної кримінально-виконавчої служби України», а також було виключено ч. 1, виходячи з того, що структура системи була визначена як у ч. 1–6 ст. 11 КВК України, так і у ч. 1 ст. 6 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України».

У контексті наведених історико-правових процесів можемо погодитися із сучасним істориком права О.І. Олійником, за свідченням якого період 1990-х рр. можна охарактеризувати такими тенденціями гуманізації сфери виконання покарань в Україні, як: 1) скасування ганебних для будь-якої цивілізованої держави покарань – смертної кари, заслання, вислання; 2) запровадження відстрочення виконання вироку суду для вагітних жінок та жінок, які мають неповнолітніх дітей; 3) збільшення кількості побачень, зняття обмеження стосовно отримання засудженими кореспонденції, зняття заборони на телефонні дзвінки до родичів; 4) збільшення розміру грошей для придбання продуктів харчування і предметів першої необхідності, зняття обмеження на листування, перелік продуктів харчування, дозволених до придбання, збільшення кількості, а потім – зняття обмеження кількості посилок і передач від рідних тощо.

Схожих висновків доходили й інші дослідники пенітенціарної системи України на межі ХХ–ХХІ ст. (О.Б. Пташинський, 2001 р.), наголошуючи на тому, що внесення на початку 1990-х рр. змін і доповнень до ВТК України дало можливість за порівняно короткий історичний проміжок часу значно наблизитися до міжнародних стандартів, що регулюють правовий статус засуджених, режим, умови праці, виховну роботу, ресоціалізацію та інші важливі складники сучасного кримінально-виконавчого процесу.

Особливістю вказаних змін було те, що вони згодом знайшли своє відображення як у новому кримінальному, так і кримінально-виконавчому законодавстві, що було осягнено на початку ХХІ ст.

Так, за справедливим судженням Г.О. Фреймана, прийняття у 2001 р. нового КК України мало суттєвий вплив на функціонування кримінально-виконавчої системи у XXI ст. шляхом запровадження нової системи покарань, суттєво розширивши перелік покарань, не пов'язаних із позбавленням волі.

Тому цілком логічним стало приведення законодавства у сфері виконання та відбукання покарань у відповідність до нового закону про кримінальну відповідальність.

Отже, важливим заходом, що сприяв трансформації кримінально-виконавчої системи в Україні напередодні прийняття Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», стало прийняття 11.07.2003 КВК України.

Слушним, на нашу думку, є звернення до кримінально-виконавчих даних, що були покладені в основу трансформації галузевої політики у сфері виконання кримінальних покарань на рубежі XX–XXI ст. Так, на думку вітчизняного дослідника пенітенціарної системи О.Б. Пташинського, в основу розбудови національної пенітенціарної політики української держави мають бути покладені такі наукові принципи:

- гуманізація кримінального правосуддя;
- відмова від покарання у виді смертної кари і заміна його на довічне позбавлення волі, яке застосовується лише за злочини проти життя й у випадках, спеціально визначених чинним законодавством;
- запобігання злочинності як один з основних елементів захисту особистих прав людини;
- декриміналізація дій, які в умовах ринкової економіки не є суспільно небезпечними;
- справедливий судовий розгляд, де кожній особі має гарантуватися право на те, що її справу буде розглянуто прилюдно, з додержанням усіх вимог справедливості компетентним, незалежним і безстороннім судом. Для запобігання судовій помилці потрібно запровадити інститут присяжних під час розгляду кримінальних справ у суді;
- застосування системи покарань від менш суворих до найбільш суворих для забезпечення визначення справедливої кари залежно від тяжкості злочину, ступеня вини та особистості підсудного;
- розширення переліку покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, і зведення до мінімуму під час вибору покарання за вчинений злочин випадків застосування позбавлення волі та поширення застосування штрафних санкцій;
- захист прав і свобод особи, притягнутої до кримінальної відповідальності. Гарантування кожній особі, яку притягнуто до кримінальної відповідальності, права на отримання професійної юридичної допомоги. Забезпечення кожній особі, яку притягнуто до кримінальної відповідальності, права на гуманне з нею поводження і повагу гідності, притаманної людській особі;
- заохочення державою позитивної посткримінальної поведінки.

Вищенаведені принципи, запропоновані О.Б. Пташинським, на нашу думку, підлягають критичній оцінці з таких позицій: по-перше, частина з них належить не лише до пенітенціарної сфери, а й до таких сфер, як кримінально-правова та кримінальна процесуальна; по-друге, окремі з наведених положень уже впроваджено в КК України 2001 р., КВК України 2003 р. та КПК України 2012 р.

Разом із тим не можемо не погодитися з поіменованим дослідником у тому, що пенітенціарна діяльність держави, базуючись на вищевказаних принципах, може набувати стабільності, за умови, що вона не повинна перебувати під впливом різної політичної кон'юнктури, яка складається в державі залежно від тих чи інших політичних сил та їх партій, ідей, економічних і криміногенних чинників, а мати чітко визначений науковий характер та об'єктивно відповідати чинному законодавству.



Проведене нами дослідження дає підстави погодитися з О.І. Олійником у тому, що прийнятий Верховною Радою України 11.07.2003 КВК України, який набрав чинності з 01.01.2004, отримав в основному позитивну оцінку як з боку вітчизняних науковців і практиків, так і з боку експертів міжнародної спільноти й по праву може вважатися суттєвим кроком нашої держави вперед у напрямі наближення до вимог і правил міжнародних стандартів у сфері поводження із засудженими.

Зокрема, як слушно зауважив В.А. Львовчкін, за новим КВК України було передбачено створення якісно нової класифікації установ за рівнями безпеки, як у Європі: відкритого типу, мінімального, середнього й максимального рівня безпеки; нову класифікацію та систему розподілу засуджених по установах. Чітке визначення мережі й типів цих установ, за визначенням В.А. Львовчкіна, надало змогу забезпечити роздільне тримання в них засуджених з урахуванням характеру та тяжкості вчиненого злочину, кількості судимостей, психологічних особливостей особи тощо.

Щодо позиції інших вітчизняних учених, то Ю.А. Чеботарьова серед позитивних моментів КВК України 2003 р. зазначає те, що при нормативному закріпленні основ правового статусу засуджених у ст. 7 КВК України вперше в кримінально-виконавчому законодавстві вказано такий елемент, як «законні інтереси засуджених». Також поіменована вчена зауважує, що ч. 2 ст. 7 КВК України виключила вказівку на режим відбування покарання, який був передбачений у раніше чинному виправно-трудовому законодавстві як джерело обмежень правового статусу засуджених.

У цілому ми підтримуємо наведену позицію поіменованої вченої, проте вона є занадто вузькою внаслідок дослідження лише правового статусу засуджених до позбавлення волі.

Тому, за результатами проведеного наукового пошуку, до позитивних новел КВК України 2003 р. порівняно з ВТК України 1970 р. ми відносимо такі, як:

1) регламентація порядку й умов виконання та відбування всіх 12 видів покарань з метою захисту інтересів особи, суспільства й держави шляхом створення умов для виправлення та ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами, а також запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими;

2) зміна структурно-логічної архітектури кодифікованого законодавчого акта. Так, якщо ВТК України 1970 р. було побудовано за концепцією регламентації виконання покарань від більш суворих – до менш суворих, то КВК України 2003 р. – навпаки, що відповідало системі покарань, закріпленій законом про кримінальну відповідальність;

3) розширення переліку підстав виконання і відбування покарання. Так, якщо, згідно зі ст. 4 ВТК, підставою відбування кримінального покарання й застосування до засуджених заходів виправно-трудового впливу був тільки вирок суду, який набрав законної сили, то, відповідно до ст. 4 КВК, підставою виконання й відбування покарання є вирок суду, який набрав законної сили, інші рішення суду, а також закон України про амністію та акт помилування [8];

4) закріплення вперше в історії вітчизняного законодавства у сфері виконання та відбування покарань принципів, на яких будується кримінально-виконавчий процес і відповідно функціонування кримінально-виконавчої системи. До таких фундаментальних засад, згідно зі ст. 5 КВК України, належать принципи невідворотності виконання і відбування покарань, законності, справедливості, гуманізму, демократизму, рівності засуджених перед законом, поваги до прав і свобод людини, взаємної відповідальності держави і засудженого, диференціації та індивідуалізації виконання покарань, раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правослухняної

поведінки, поєднання покарання з виправним впливом, участі громадськості в передбачених законом випадках у діяльності органів і установ виконання покарань [8];

5) закріплення вперше на законодавчому рівні (ст. 6 КВК України) змісту таких базових понять кримінально-виконавчого права, як «виправлення засудженого» (процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки) і «ресоціалізація» (свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства; повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві);

6) запровадження такого засобу виправлення і ресоціалізації засуджених, як громадський вплив (ч. 3 ст. 6 КВК України). Доречно зауважити, що до цього часу громадськість брала участь у процесах, пов'язаних із виконанням покарання у виді позбавлення волі та соціальною адаптацією засуджених, проте самостійного характеру цей засіб набув саме в кримінально-виконавчому законодавстві України XXI ст.;

7) закріплення симбіозу виховання та соціальної роботи в осучасненому засобі виправлення й ресоціалізації засуджених – соціально-виховній роботі (ч. 3 ст. 6 КВК України);

8) закріплення вперше на рівні закону основних прав та обов'язків засуджених (ст. 8–10 КВК України);

9) визначення в ст. 11 якісно нової системи органів і установ виконання покарань, віднісши в ч. 1 до органів виконання покарань: ДДУПВП, його територіальні органи управління, кримінально-виконавчу інспекцію. У ч. 2 було визначено систему установ виконання покарань, а саме: арештні дома, кримінально-виконавчі установи, спеціальні виховні установи. У свою чергу, відповідно до ч. 3 ст. 11 цього Кодексу, кримінально-виконавчі установи поділяються на кримінально-виконавчі установи відкритого типу (виправні центри) і кримінально-виконавчі установи закритого типу (виправні колонії). Водночас у ч. 6 ст. 11 КВК України було зазначено, що виконання кримінальних покарань також здійснюють Державна виконавча служба, військові частини, гауптвахти і дисциплінарний батальйон;

10) передбачивши створення у виправних та виховних колоніях ізольованих структурних дільниць, КВК України закріпив більш ефективний інститут зміни умов тримання засуджених до позбавлення волі в межах однієї колонії (ст. 94, 100–101), ніж той, що передбачався у ВТК України (лише можливість переведення засуджених на поліпшені умови тримання шляхом надання права на додаткове витрачання грошей для придбання продуктів харчування та предметів першої потреби);

11) гуманізація системи дисциплінарних стягнень, які можуть бути застосовані стосовно засуджених до позбавлення волі, які порушують установлений порядок відбування покарання. Зокрема, з переліку дисциплінарних стягнень виключено стягнення у виді позбавлення права на одержання чергової посилки або передачі і заборони на строк до одного місяця купувати продукти харчування, що були передбачені ст. 67 ВТК України. Крім цього, граничний строк застосування стягнення у виді переведення засуджених, які тримаються у виправних колоніях, до приміщення камерного типу, зменшено до трьох місяців проти шести, як це передбачав ВТК України у ст. 67;

12) передбачення розділу IV «Виконання покарання у виді довічного позбавлення волі» та глави 22 «Порядок і умови виконання та відбування покарання у виді довічного позбавлення волі» [8];

13) ВТК України (починаючи з 1994 р. [3]) містив розділ IX «Персонал установ і органів виконання покарань» (ст. 127–130), на відміну від КВК України, у якому взагалі немає норм із цього приводу. Натомість діяльність персоналу органів і установ

виконання покарань урегульована на рівні Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [4].

Отже, можемо узагальнити, що трансформація виправно-трудоного законодавства в кримінально-виконавче поклала початок роботи щодо формування принципово нового законодавства, сутність якого свідчить про бажання України стати в один ряд із цивілізованими країнами Європи, де честь, гідність і людські права кожної людини неухильно охороняються законом.

Проведений кримінально-виконавчий аналіз засвідчив, що для періоду початку ХХІ ст. характерні такі позитивні тенденції законотворення у сфері виконання покарань, як: прийняття низки законодавчих актів, зокрема КВК України [8], Законів України «Про загальну структуру і чисельність кримінально-виконавчої системи України», «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [4] та ряду інших нормативно-правових документів. Важливість цих законодавчих актів вітчизняні вчені пояснюють тим, що в них було визначено: принципи виконання кримінальних покарань, правовий статус засуджених, гарантії захисту їхніх прав, законних інтересів та обов'язків; порядок застосування до них заходів впливу з метою виправлення і профілактики асоціальної поведінки; систему органів і установ виконання покарань, їх функції та порядок діяльності тощо.

Таким чином, за результатами дослідження модернізації кримінально-виконавчого законодавства як передумови функціонування ДКВС України доходимо висновку, що складовими розбудови кримінально-виконавчої системи України з моменту здобуття незалежності до прийняття Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» стали: вступ України до Ради Європи (1995 р.); прийняття Конституції України (1996 р.); утворення ДДУПВП (1998 р.) та виведення його зі складу МВС України (1999 р.); прийняття нового КК України (2001 р.); прийняття КВК України; прийняття низки галузевих законів («Про попереднє ув'язнення» (1993 р.), «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» (1993 р.), «Про загальну структуру і чисельність кримінально-виконавчої системи України» (2000 р.) та ін.).

Також є підстави для виокремлення двох періодів формування кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України: 1) від здобуття Україною незалежності 24.08.1991 до прийняття Верховною Радою КВК України (1991–2003 рр.); 2) від прийняття Верховною Радою України Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» (2005 р.) по теперішній час.

### Список використаних джерел:

1. Про внесення доповнень і змін до деяких законодавчих актів України: Закон України від 15.12.1992 р. № 2857-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 6. Ст. 35.
2. Про скасування кримінальних покарань у вигляді заслання і вислання: Закон України від 06.03.1992 р. № 2175-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 23. Ст. 337.
3. Про внесення змін і доповнень до законодавчих актів України щодо врегулювання деяких питань, пов'язаних з умовами відбування покарання засудженими: Закон України від 27.07.1994 р. № 137/94-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 37. Ст. 342.
4. Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23.06.2005 р. № 2713-15. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 30. Ст. 409.
5. Богатирьов І. Національна програма трансформації Кримінально-виконавчої системи в Пенітенціарну систему України: проект. *Юридичний вісник України*. 2020. № 3(1280). С. 11.
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з утворенням Державного департаменту України з питань виконання покарань : Закон України від 11.12.1998 № 312-ХІV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 4. Ст. 35.

7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України : Закон України від 13.01.2000 № 1381-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 10. Ст. 79.
8. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3-4. Ст. 21.
9. Про внесення змін до Виправно-трудоного кодексу України: Закон України від 11.07.2001 р. № 2636-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 46. Ст. 241.
10. Про затвердження Положення про організацію виконання покарання у вигляді довічного позбавлення волі в установах кримінально-виконавчої системи: наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань від 14.04.2001 р. № 65. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0376-01>.
11. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань від 25.12.2003 р. № 275. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1277-03/print1328558184814949>.
12. Про зміну статті 25 Кримінального кодексу України : Закон України від 04.05.1993 № 3174-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 24. Ст. 255.
13. Про Державну програму боротьби із злочинністю: постанова Верховної Ради України від 25.06.1993 р. № 3325-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3325-12>.
14. Про попереднє ув'язнення: Закон України від 30.06.1993 р. № 3352-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 35. Ст. 360.
15. Про Програму приведення умов тримання засуджених, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі, а також осіб, що тримаються у слідчих ізоляторах і лікувально-трудовах профілакторіях, у відповідність з міжнародними стандартами: постанова Кабінету Міністрів України від 26.01.1994 р. № 31. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/31-94-п/sp:max10?sp=:max10&lang=uk>.
16. Чайковський А.С. Зміни у виправно-трудоному законодавстві України в 1990–2001 рр. та їх значення для подальшого реформування кримінально-виконавчого законодавства незалежної України. *Кримінально-виконавчому кодексу України – 9 років* : матеріали I міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 28 листоп. 2012 р.). Київ : Ін-т кримінально-виконавчої служби, 2012. С. 20–23.
17. Співробітництво між Україною та Радою Європи. URL: <https://coe.mfa.gov.ua/ua/ukraine-coe/cooperation>.
18. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
19. Богатирьов І.Г., Пузирьов М.С. Сучасні підходи до визначення сфери діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України. *Вісник прокуратури*. 2015. № 8. С. 44–52.